

ΔΗΜΟΤΟΛΟΓΙΟ ΡΕΘΥΜΝΟΥ (1900-1927)

Το πρώτο βιβλίο του Δημοτολογίου καλύπτει την περίοδο 15.9.1900 - 30.5.1927. Δομείται με βάση τη χρονολογία εγγραφής των δημοτών.¹ Περιέχει 12.072 εγγραφές. Οι 6772 από αυτές έγιναν μέσα στο 1900. Μεταξύ 2 Δεκεμβρίου 1922 και 25 Αυγούστου 1923 σημειώνονται μαζικές εγγραφές Μικρασιατών προσφύγων (πάνω από 1.000).

Τα πεδία της βάσης δεδομένων ακολουθούν βασικά τα αντίστοιχα της πηγής. Χρειάστηκαν όμως κάποιες προσθήκες:

--Το πεδίο «Χρόνων/Μηνών/Ημερών» προστέθηκε για να ξεχωριστεί καλύτερα η ηλικία των νεογέννητων, κυρίως αν πρόκειται για βρέφος ή μεγαλύτερο παιδί. Στο Δημοτολόγιο συνήθως η σημείωση αυτή υπάρχει με μικρά γράμματα κάτω από τον αριθμό του πεδίου «Ηλικία». Επειδή παρουσιάζεται συχνά αυτή η πρακτική, αποφασίστηκε να τα στοιχεία αυτά να αποτελέσουν ξεχωριστό πεδίο.

--Το πεδίο με τίτλο «Φύλο» προστέθηκε για να είναι εύκολη η καταμέτρηση του αριθμού γυναικών και ανδρών.

Η ορθογραφία της πηγής διατηρήθηκε. Στα μουσουλμανικά ονόματα που είναι εμφανώς τα ίδια και παρατίθενται σε παραλλαγές (π.χ. Σαντηγιέ– Σατηγιέ, Ναζλή– Νασλή, κρατήθηκε η εκάστοτε γραφή. Η κατάληξη των κρητικών επιθέτων παρέμεινε όπως την γράφει ο συντάκτης κάθε φορά (άλλοτε –ακι και άλλοτε -ακη). Όπου δεν ήταν δυνατή η ακριβής ανάγνωση επειδή υπήρχαν φθορές στο κατάστιχο, παρατίθεται, με ερωτηματικό, ό,τι ήταν δυνατό να διακριθεί. Όπου δεν υπήρχε καθόλου δυνατότητα ανάγνωσης, προστέθηκε μέσα σε αγκύλες η φράση κατεστραμμένο.

Σε μεγάλο βαθμό οι οικογένειες καταγράφονται μαζί με πρώτο τον πατέρα και έπειτα τη μητέρα και τα παιδιά, ωστόσο αυτό δεν είναι απόλυτο και η ανασυγκρότηση των οικογενειακών σχέσεων απαιτεί και συνεξέταση με άλλες πηγές.

Η μηχανογράφηση του Δημοτολογίου του Δήμου Ρεθύμνου δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Χρειάστηκε πολλών δεκάδων ωρών επίπονη εργασία στο χώρο του Δημαρχείου και αντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων που παρουσίαζε η πηγή. Τη δύσκολη αυτή προσπάθεια έφεραν σε πέρας οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και συνεργάτες του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών Σάββας Χαραλάμπους και Σπύρος Δημιανόπουλος.²

Με βάση το Δημοτολόγιο και σε συνδυασμό με άλλες πηγές και βοηθήματα, θα μπορούσε να ερευνηθεί συστηματικότερα ο ρόλος μιας επαρχιακής πρωτεύουσας, το Ρέθυμνο εν προκειμένω, με έντονο αγροτικό χαρακτήρα και μικτό πληθυσμό, και να τεθούν γενικότερα προβλήματα συνύπαρξης και ενσωμάτωσης διαφορετικών θρησκευτικών και κοινωνικών ομάδων. Θα μπορούσε, επίσης, να επιχειρηθεί η ανασυγκρότηση της δομής της χριστιανικής και της μουσουλμανικής κοινότητας, και να αναζητηθούν οι αλλαγές που επέφερε η φυγή των μουσουλμάνων με την ανταλλαγή και η άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων.

¹ Στο Δημοτολόγιο από το 1927 και μετά οι δημότες καταγράφονται αλφαβητικά σε ξεχωριστά βιβλία. Έτσι σε κάθε γράμμα αντιστοιχεί και ένα βιβλίο (από το Α έως το Ω). Σε κάθε βιβλίο οι εγγραφές ξεκινούν από το 1927 και συνεχίζονται μέχρι και τη δεκαετία του 1960.

² Στις σημειώσεις των δύο αυτών συνεργατών στηρίζεται και το παρόν σημείωμα.

Είναι προφανής η ανάγκη συνδυασμού των στοιχείων του Δημοτολογίου με άλλα τεκμήρια από το Δήμο Ρεθύμνης: ληξιαρχικές πράξεις, μητρώα αρρένων, έγγραφα και κατάστιχα του δημοτικού αρχείου, πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου, κλπ. Άλλες πηγές προς διερεύνηση: αρχεία της Κτηματικής Υπηρεσίας του Δημοσίου με στοιχεία για τα αστικά κλπ. ανταλλάξιμα κτήματα, επαγγελματικοί οδηγοί, συμβολαιογραφικά αρχεία.³

Μια πρώτη χρήση του Δημοτολογίου επιχείρησε η Ευγενία Μπουρνόβα.⁴ Η πρόσφατη εργασία του Σπύρου Δημανόπουλου, «Η κοινωνική διαστρωμάτωση του μουσουλμανικού πληθυσμού του Ρεθύμνου και η διεκδίκηση της ανταλλάξιμης περουσίας, 1924-1927», *Μνήμων* 31 (2010) 151-184, παρατίθεται εδώ σε χωριστό αρχείο.

Χρήστος Λούκος

³ Για μια πρώτη χρήση των πηγών αυτών βλ. την ηλεκτρονική βάση δεδομένων «Ψηφιακή Κρήτη» του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών.

⁴ «Κοινωνικο-επαγγελματικές δομές και πληθυσμιακές μεταβολές στο Ρέθυμνο. Από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο ελληνικό Κράτος», Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού (εκδ.), Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου *Η πόλη στους νεότερους χρόνους. Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19ος-20ός αι.)*, Αθήνα 2000, σ. 437-445. Βλ. εκεί Πίνακας 1: «Πληθυσμός του Δήμου Ρεθύμνης, σύμφωνα με τις απογραφές 1881, 1900, 1928» και Πίνακας 2: «Επαγγελματικές κατηγορίες στον Δήμο Ρεθύμνου, 1881-1928». Εδώ η επαγγελματική σύνθεση των προσφύγων, στην εξέταση των οποίων κυρίως επικεντρώνεται το άρθρο, προέκυψε όχι από την απογραφή του 1928, αλλά από «την αποδελτίωση των δημοτολογίων του 1927». Κατα τη σ. «οι 3.000 μουσουλμάνοι ρεθυμνιώτες της δεκαετίας του 1910 αντικαταστάθηκαν από ισάριθμους Μικρασιάτες...».